



L'angoixa, Kierkegaard i nosaltres

Ramon Alcoberro

L'angoixa és la possibilitat de la llibertat: però, gràcies a la fe, aquesta angoixa posseeix un valor educatiu absolut: perquè corroeix totes les coses del món finit i acaba amb totes les seves il·lusions.

Søren Kierkegaard: *El concepte de l'angoixa* (1844)

L'any 1844, mentre a París el jove Karl Marx redactava els *Manuscrits d'economia, política i filosofia*, a Dinamarca Søren Kierkegaard sota el pseudònim de Vigilius Haufniensis [El vigilant de Copenhague], publicava un llibre estrany i destinat a trasbalsar consciències: *El concepte de l'angoixa*. Tots dos filòsofs són fills d'una època de dubte i de crisi de la consciència romàntica. I ambdós reflexionen sobre la llibertat per acabar proposant-nos respostes profundament diferents que (cadascuna a la seva manera) hem continuat rumiant fins avui, i continuaran obsedint-nos encara molt més temps.

El tema de Marx és el de les raons que fan de la llibertat una ficció i la seva sospita és que el destí de l'home consisteix a viure presoner de les diverses formes de la misèria (alienació), provocada per un món on tot ha estat reduït a diners. La reflexió de Kierkegaard, en canvi, anava en una direcció menys social i més psicològica: es preguntava si l'angoixa era el sentiment que inevitablement hauria de definir l'existència dels humans moderns i per què no resulta possible esquivar-la. El que vol esbrinar l'obra del filòsof danès és quina relació hi ha entre l'experiència de la llibertat i el sentiment de l'angoixa i per què l'existència individual dels humans concrets, trufada de misèries a cada pas, és inseparablement construïda d'inseguretats i de llibertat a parts iguals.

Avui potser ens sorprèn poc la pregunta kierkegaardiana: en sembla del tot normal que la inseguretad i l'angoixa formin part del nostre paisatge moral (ser modern vol dir viure estressat, cansat, angoixat). Assumim l'angoixa i el malviure quotidià com si fos un estat natural o, com a mínim, inevitable. Però això no sempre havia passat. De Montaigne a Locke, per exemple, una vida digna de l'home lliure era també, i inseparablement, una vida harmònica, concebuda a partir d'un model d'autosuficiència estoica. Només amb la crisi de la il·lustració el món es va tornar un lloc poc confortable, embrutat alhora pel sutge de les fàbriques i per la misèria moral dels barris plens d'obriers mal pagats. Mala peça per als qui encara poguessin creure en la virtut de la reconciliació cristiana. Kierkegaard representa un trencament en la consciència dels humans moderns, en la mesura que fou ell qui endevinà que viure com a modern era viure en el desconcert. La tragèdia de la vida humana, llegida en clau kierkegaardiana, és que està, per a sempre, vinculada a l'angoixa – i a la terrible impossibilitat d'alliberar-nos-en.

En el model de vida clàssic, l'angoixa resultava un sentiment del tot estúpid, purament forassenyat. Allò que succeeix ha de passar necessàriament i, des del punt de vista del savi, no té sentit ni plànyer-se'n, ni felicitar-se'n. Hegel, per exemple, relegava les misèries de la tragèdia humana al nivell de la pura insignificància. Davant el caràcter suposadament necessari dels processos històrics, ni Hegel ni Marx, per posar dos noms, prestaven la més mínima importància a les circumstàncies personals i subjectives. Per desagradables que fossin mancaven de qualsevol importància davant l'impuls de la història que (amb força ingenuïtat val a dir-ho), identificaven amb la racionalitat.

Kierkegaard, en canvi, plantejà una objecció fonamental a qualsevol explicació suposadament científica (o científicista) i optimista de la vida humana; i ho fa en nom del propi dret a la subjectivitat i a la diferència. Per al vigilant de Copenhague el que ens determina de debò és que naixem sols, morirem sols i vivim amb angoixa. Aquesta solitud i aquesta misèria és nostra, personal i intransferible: des d'ella parlem i en ella som, com a éssers desvalguts, perfectament contingents.

Viure en un món d'angoixa, com el que percep el pensador danès, obliga a replantejar moltes coses. Per a Kierkegaard la centralitat de l'angoixa com a component primari, subjectiu i íntim, de la meva realitat, constitueix un argument de primer ordre contra tots aquells que voldrien escriure una història prescindint del valor de la subjectivitat – o el que és el mateix, del valor de l'home concret. Correspon a Kierkegaard reclamar el valor del subjectiu, en la mesura aquesta meva subjectivat és l'únic que en realitat posseeixo i allò que em constitueix. Per al pensador danès viure com a persona concreta, subjectiva, no és viure en la raó, ni en la història, entesa com a vent potent que tot ho arrossega (mal el pesi a Hegel o a Marx), sinó fer-ho en l'absurd, fins i tot una mica còmic, del malviure quotidià.

Però encara hi ha una cosa més important per a un lector interessat en temes d'ètica: la clara consciència (dissortada) que en un món d'angoixa mai més resultarà possible cap certitud moral. En *El concepte de l'angoixa*

Kierkegaard va aportar una analítica moral de primer ordre que ens permet entendre per què resulta tan difícil com impossible fer un judici moral conclusiu. Per al filòsof danès, si ets lliure inevitablement estàs obligat a viure amb angoixa, perquè només les persones lliures són capaces d'avaluar fins a quin punt tota tria moral és abocada sempre a ser provisional i insatisfactòria. És del tot ingenu creure que la moral consisteix a triar el bé, ens vindrà a dir Kierkegaard, perquè el bé i el mal no es poden separar amb criteris morals. Ser moral és ser conscient del que (ens) perdem cada cop que creiem guanyar i del que sacrifiquem quan creiem progressar. Ser lliure significa saber que en tot guany hi ha una pèrdua i això, inevitablement, ens desassossega.

La moral de l'angoixa ens obliga a ser especialment curosos amb l'ambigüitat constitutiva de les coses i a respectar aquest caràcter ambivalent, de guany i pèrdua alhora, que hi ha en cada decisió moral. Tota decisió ètica es pren en un context d'ambigüitat. Davant la infinitat d'opcions possibles que ens obre la llibertat, mai podem estar segurs d'encertar. I això és així perquè la llibertat ens permet ser tan àngels com dimonis –i encara més–, ser-ho simultàniament en un joc de possibilitats infinites. Hem de llegir Kierkegaard perquè ell va descobrir-nos la paradoxa de la llibertat humana: com més lliures som, més angoixats vivim. L'angoixa és el vertigen de la llibertat. L'angoixa metafísica (l'absoluta impossibilitat d'estar segur de res que experimenta qualsevol modern) neix del vertigen que experimenta aquell qui sap que mai podrà estar del tot segur d'encertar en la tria moral i està, tanmateix, obligat a triar. Les infinites possibilitats per les quals podem optar congrien també infinita responsabilitat, infinita angoixa i infinit dubte.

D'aquesta centralitat del sentiment d'angoixa en la vida real del humans, descoberta per Kierkegaard, en derivaran Freud (que identifica angoixa i culpabilitat amb la sexualitat) i Heidegger per a qui, ontològicament, l'angoixa, vinculada a una barreja de terror i fascinació, com la que susciten el no-res i la mort, és una característica bàsica de la pròpia estructura de l'humà, com a ésser llançat al món. Només per haver iniciat l'analítica de l'angoixa com a característica de la modernitat, Kierkegaard és un pensador del tot fonamental.